

I N M E M O R I A M

Kwartalnik Historyczny
Rocznik CVI, 1999, I
PL ISSN 0023-5903

HARTMUT BOOCKMANN (22 VIII 1934 – 15 VI 1998)

15 czerwca 1998 r. zmarł w Getyndze po krótkiej chorobie w wieku prawie 64 lat historyk — ordynariusz tamtejszego uniwersytetu — Hartmut Boockmann. Jego zgon wywołał powszechny żal, tak w nauce niemieckiej, jak i polskiej, z której przedstawicielami i instytucjami Zmarły był blisko związany przez ponad ćwierćwiecze.

Wpłynęła na to droga życiowa Hartmuta Boockmanna. Urodził się 22 sierpnia 1934 r. w Malborku, w rodzinie urzędniczej. Do 1945 r. przebywał z rodziną w Brodnicy, następnie przez Śląsk dotarł do Poczdamu. Tam w 1953 r. uzyskał świadectwo maturalne, a następnie przeniósł się do RFN, gdzie odbył studia historyczne na uniwersytetach w Tybindze i Getyndze. Tutaj też doktoryzował się w 1961 r. pod kierunkiem czołowego mediewisty prof. Hermanna Heimpla z problematyki Zakonu Niemieckiego (Krzyżackiego) w Prusach w XV w. na podstawie dysertacji *Laurentius Blumenau. Fürstlicher Rat–Jurist–Humanist (ca. 1415–1484)*, uderzającej szerokością kwerendy i świeżością spojrzenia (wyd. w 1965 r. w Getyndze). Przeszedł następnie do zagadnienia znacznie rozleglejszego, wymagającego szerszej perspektywy badawczej, a także nawiązania (od końca lat sześćdziesiątych) pierwszych kontaktów z przedstawicielami historiografii polskiej i zapoznania się z jej niektórymi dziełami czy edycjami. Rezultatem wieloletnich kwerend była rozprawa habilitacyjna *Johannes Falkenberg, der Deutsche Orden und die polnische Politik* (wyd. w 1975 r. w Getyndze). Została ona znakomicie przyjęta w świecie historycznym, zwłaszcza dzięki nowej interpretacji prac tak Falkenberga, jak Włodkowica, jak również dzięki pełnemu przedrukowi z obszernymi komentarzami odnalezionej w Lipsku (niezależnie od Zofii Włodek) kopii słynnej antypolskiej „Satyry” Falkenberga. Pracą tą Boockmann ugruntował swoją pozycję w świecie naukowym. Zapewniła Mu też ona ordynariat z historii średniowiecznej i nowożytnej na uniwersytecie w Kilonii (1975–1982). Jednak w 1982 r. chętnie wrócił jako ordynariusz do uniwersytetu w Getyndze, w którym pracował aż do zgonu. Jedynie w latach 1986–1987 przebywał na badaniach w Kolegium Historycznym w Monachium, a w latach 1992–1995 działał w reorganizowanym Uniwersytecie Humboldta w Berlinie.

Zajęcia te wydatnie poszerzyły problematykę badawczą Boockmanna, zwłaszcza w zakresie historii średniowiecznych Niemiec, wysuwając Go na czoło wśród badaczy średniej generacji. Przyczyniły się do tego publikacje poświęcone miastu późnośredniowiecznemu w Niemczech, epoce Staufów, późnemu średniowieczu niemieckiemu (kilkakrotnie wznawiane). Zmarły był także współautorem pracy zbiorowej *Mitten in Europa — Deutsche Geschichte*, w której opracował podstawy uformowania się Niemiec i całość ich dziejów w okresie średniowiecza w świetle najnowszych badań, wraz ze znakomitą oprawą ilustracyjną i kartograficzną (ostatnie wydanie z 1994 r.). Zajmował się także nowoczesnym instrumentarium badacza mediewistyki (*Einführung in die Geschichte des Mittelalters* — 6 wydań, ostatnie z 1996 r.). Bronił pozycji historii oraz silnie akcentował obecność średniowiecza w mentalności ludzkiej (1988). Ogłosił prace poświęcone swemu mistrzowi Hermanowi Heimplowi (1989), a także swojej głównej uczelni (*Göttingen. Die Geschichte einer europäischen Universität*, 1997).

Dowodem wysokiego uznania dorobku naukowego Boockmanna były członkostwa zasłużonej „Göttinger Akademie der Wissenschaften” i Centralnej Dyrekcji tak poważnej instytucji jak „Monumenta Germaniae Historica” w Monachium, a w ostatnich latach Komisji Średniowiecznej przy

„Berlin–Brandenburgischen Akademie der Wissenschaften”. Działał także w Radzie Naukowej Instytutu J. G. Herdera w Marburgu, popierając pozytywne przeobrażenia w tej tradycyjnie konserwatywnej instytucji i jej otwarcie na szerszą współpracę ze wschodnimi sąsiadami Niemiec. Boockmann latami był też współwydawcą szacownych „Göttingische Gelehrte Anzeigen”, a także periodyku „Geschichte in Wissenschaft und Unterricht” — podstawowego źródła informacji zwłaszcza dla nauczycieli różnego stopnia, do którego obficie dostarczał omówienia różnych prac. Na koniec — z racji swoich zamiłowań do historii sztuki — był współwydawcą periodyku „Zeitschrift für Kunstgeschichte”.

Przez cały czas Boockmann nie tracił jednak zainteresowania przeszłością swojej dawnej „małej ojczyzny”, tj. Prus Wschodnich i Zachodnich, w szczególności jej okresem krzyżackim oraz losami zamku malborskiego, także przez członkostwo działającej nadal w RFN „Historische Kommission für ost- und westpreußische Landesforschung”. Godząc się z realiami politycznymi po 1945 r., pragnął jednak ukazywać niemiecki wkład kulturowy w krajach nad dolną Wisłą i Pregolą, poważnie podejmując od 1973 r. dialog z nauką polską w ramach Polsko–Niemieckiej Komisji Podręcznikowej. Na czwartej konferencji (warszawskiej) we wrześniu 1973 r. wraz z Gottholdem Rhodem przedłożył „Tezy do historii Zakonu Niemieckiego”, ukazując zarówno zbieżne z poglądami nauki polskiej, jak i odmienne zapatrywania dotyczące roli i metod postępowania Zakonu wobec Polski i Litwy. Przestrzegając przed anachronizmem ujęć (także ze strony niemieckiej) w ocenie niektórych zjawisk, zwłaszcza przed nadmiernym ideologizowaniem roli Zakonu w XIX i XX w. tak w Polsce, jak w Niemczech. Tezy te, wydrukowane potem w osobnej publikacji pt. *Deutschland, Polen und der Deutsche Orden*, wraz z tezami strony polskiej (Braunschweig 1975) stały się przedmiotem żywej dyskusji w Warszawie oraz we wrześniu 1974 r. na konferencji toruńskiej poświęconej roli Zakonu w podręcznikach szkolnych RFN i PRL. Boockmann uczestniczył potem latami w dyskusjach Komisji, podejmując przy tym badania nad przeszłością i rolą ideową Zakonu w XIX–XX stuleciu. W 1982 r. ogłosił interesujące dzieło *Die Marienburg im 19. Jahrhundert*, ukazując w komentarzu do obfitej ikonografii oraz załączonych tekstów źródłowych proces wyrastania zamku malborskiego jako niemieckiego, gotyckiego pomnika narodowego nad dolną Wisłą. Przede wszystkim jednak w 1981 r. opublikował tom szkiców *Der Deutsche Orden. Zwölf Kapitel aus seiner Geschichte* (dalsze trzy wydania do 1994 r.), w których przedstawiał Zakon Niemiecki jako część składową średnio-wiecznego społeczeństwa — szlachty i Kościoła, a także proces tworzenia przez Krzyżaków władztwa terytorialnego i państwowego w rozwiniętym i późnym średniowieczu w strefie Środkowo-Wschodniej Europy, który wywarł skutki trwające aż do połowy XX stulecia. Praca ta ukazywała rzeczowo powstanie i czolowe zagadnienia z działalności Zakonu w Prusach, zwłaszcza zaś realia walki tak z Prusami, jak z Litwinami. Nie upiększała pozycji Zakonu w XV stuleciu, kwestionowała narodowy nurt w historii Prus i decyzji Albrechta Hohenzollerna z 1525 r. oraz tezę o kontynuacji „idei państwowej” w Prusach Wschodnich od czasów krzyżackich do monarchii Hohenzollernów. Nie akceptując niektórych tez polskiej historiografii, zwłaszcza w kwestii aneksji Pomorza Gdańskiego przez Zakon, Boockmann stworzył jednak podstawy dla dalszej dyskusji i badań, a niemieckiemu, przeciętnemu czytelnikowi dał realistyczny obraz przeszłości pruskiej gałęzi Zakonu. W 1998 r. ukazała się drukiem wersja polska tego dzieła.

Owoce jego dwuletniego pobytu w monachijskim Historisches Kolleg była międzynarodowa konferencja w 1987 r. poświęcona początkom reprezentacji stanowych w Prusach i w sąsiednich krajach Europy Środkowej. Boockmann nie tylko ją zorganizował, ale wygłosił inauguracyjny referat o wczesnych reprezentacjach stanowych w Prusach Zakonnych, wywołując żywą polemikę polskich przedstawicieli. Materiały całości referatów pod redakcją Boockmanna ukazały się drukiem w 1992 r. z dużym pożytkiem dla całej historiografii środkowoeuropejskiej.

H. Boockmann włączył się także do powstałej w 1985 r. Międzynarodowej Komisji Historycznej dla Badania Zakonu Niemieckiego i wziął czynny udział w pracach przygotowawczych do wielkiej wystawy w Norymberdze z okazji 800-lecia istnienia Zakonu Niemieckiego (1990 r.). Przy Jego współudziale powstał katalog wystawy, do którego napisał zarówno wstęp, jak szereg komentarzy do ilustracji dotyczących zarówno średniowiecza, jak XIX–XX w.

Boockmann uczestniczył również w organizowanych przez UMK w Toruniu konferencjach międzynarodowych „Ordines militares” (od 1981 r.), występując kilkakrotnie z interesującymi tema-

tami związanymi nie tylko z pruską gałęzią Zakonu Niemieckiego; referaty te ukazały się drukiem w kilku tomach zawierających materiały poszczególnych sesji. Był również znakomitym dyskutantem zagajającym lub ożywiający wymianę poglądów przedstawicieli różnych nacji. Interesował się także przedsięwzięciami edytorskimi ośrodka toruńskiego, a w 1994 r. na osobnej konferencji podsumował bilans ośmiotomowej serii wydawniczej „Akta Stanów Prus Królewskich 1479–1526”, doceniając w pełni wieloletni wysiłek kilku edytorów (referat druk. w ZH 60, 1995, 2–3, s. 111–116). W środowisku toruńskim odbyła się także (1994 r.) dyskusja nad największym dziełem Boockmanna poświęconym „Niemieckiej historii we Wschodniej Europie” na przykładzie Prus Wschodnich i Zachodnich (drugie wydanie w 1993 r.). Dyskusja ta przy udziale Autora i uczestników z kilku północnych ośrodków polskich zwróciła uwagę na niewątpliwe osiągnięcia dzieła i jego nowy ton, a także na mankamenty i uproszczenia płynące z zastosowanej metody (por. omówienie całości dyskusji — ZH 60, 1995, 4, s. 73–98).

Zasługi H. Boockmanna dla zbliżenia postaw historyków niemieckich i polskich uczciło Towarzystwo Naukowe w Toruniu nadaniem Mu w 1994 r. tytułu członka zamiejscowego Wydziału Nauk Historycznych.

H. Boockmann do ostatka uczestniczył w Niemczech w różnych konferencjach międzynarodowych, poruszając nowe aspekty problematyki krzyżackiej (nie tylko pruskiej), jak np. o dniu powszednim na dworze wielkich mistrzów w Prusach, roli Zakonu Niemieckiego w komunikacji między północną i południową Europą, czy o miastach krzyżackich w Prusach i w Rzeszy (drukowane w 1995 r.). Włączył się także do dyskusji nad pojęciem „Wschodnich Niemiec” i opowiedział się za ich historyczną nomenklaturą.

W pełni sił twórczych zaniemógł w połowie marca 1998 r. i — mimo przebytej operacji — zmarł 15 czerwca w Getyndze. Został pochowany 22 czerwca na cmentarzu ewangelickim w Getyndze. Zostawił najlepsze wspomnienia jako twórca nowego kierunku w badaniach mediewistycznych, także nad Zakonem Niemieckim.

*Marian Biskup
(Toruń)*